

УДК 027.7:82-3:378.4(477.74-21)''1917/1921''

Д. В. Кобельський,

бібліотекар I категорії Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

ІСТОРИЧНА ПРОЗА НА ТЕМУ «КОЗАЦТВА» У ЗІБРАННЯХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПОДІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

У статті висвітлюється видання історичної прози про козацтво, що містяться в фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та їх вплив на події Української революції 1917-1921 рр. Окреслено причини популярності художніх творів про козацтво, виявлено фактори використання ідеї козацтва в боротьбі за владу в Україні 1917-1921 рр.

Ключові слова: Кашенко А., Островський О., Комаров М., Ждаха А., Антоненко-Давидович Б., Сосюра В., Наукова бібліотека, Українська революція, ідея козацтва, Червоне козацтво, Вільне козацтво.

Останніми роками в Україні, надзвичайно популяризувалась тема козацтва. Зокрема, ідея козацтва широко використовується протиборчими сторонами конфлікту на Сході України. Наприклад, деякі військові частини Національної Гвардії України та Збройних сил мають на своїх прапорах традиційні символи влади козацької доби: хоругви, булави, перначі, а також містять зображення козака, чи шаблі, що асоціюються саме з козацтвом. Серед учасників збройних формувань ДНР та ЛНР, також поширено помітне використання козацької атрибутики. Поміж обох сторін конфлікту, спостерігається використання і козацького одягу (папахи, смушкові шапки зі шликом, кубанки, бурки, черкески з газирями) і традиційних зачісок (чуби, оселедці, айдари). Серед збройних формувань ЛНР, помітну роль відіграють і підрозділи донського козацтва (але донське козацтво – не стосуються нашої теми).

Чимало факторів сприяли збереженню та поширенню «козацького міфу»: це і історична пам'ять народу; традиційне селянське суспільство, в якому панувала усна історія та історичний фольклор; наукові праці, що стосувались історії України в даний період тощо. Однією з найвагоміших причин, можна вважати історичну белетристику, що здобула неабияку популярність серед українського населення.

Метою нашого дослідження є висвітлення художніх історичних творів, які присвячені тематиці козацтва і знаходяться в зібраннях університетської бібліотеки.

Слід наголосити, що глибоких наукових розвідок, що були б присвячені цій малодослідженій проблематиці немає, тому актуальним є наступне вивчення цієї теми.

На початку XX ст. на теренах українських етнічних земель, що знаходились у складі Російської імперії, неабияким попитом користувалась історична проза П. Куліша, І. Нечуй-Левицького, О. Стороженка, М. Старицького та ін. Серед найбільших популярних авторів на початку XX ст. був А. Кащенко з його оповіданнями та повістями про героїку Запорозької Січі. Як пригадував видатний український поет В. Сосюра, твори А. Кащенка посприяли його вступу в грудні 1918 р. до лав Дієвої армії УНР: «Потім приїхав на село 3-й гайдамацький полк. Розстрілює каральників, обеззброює німців, тримає фронт проти дончаків... Ви розумієте, як це впливає на наївного хлопця, що начитався Гоголя та Кащенка, змалку марив грозовими образами козаччини... А тут вона жива... Воскресла моя синя омріяна Україна, махнула клинком, і зацвіла земля козацькими шликами... Та ще й кажуть: – Ми більшовики, тільки ми українці. Ну й я українець. Чого ж мені треба? І записався я до повстанців у такий момент» [10, с. 129]. Український письменник Б. Антоненко-Давидович пригадує: «Деся на середині між Сквирою й Білою Церквою ми заночували в маленькому селі, де сам Бог навів нас на гостинного, національного свідомого селянина-господаря, котрий, як Євангеліє, зберігав «історичні оповідання» Кащенка, які мабуть його і зробили таким свідомим» [1, с. 181].

У фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова міститься рідкісний примірник першого видання історичної повісті А. Кащенка «Під Корсунем». Дане видання ілюстроване, зокрема, використано малюнки І. Репіна. На примірнику містяться штампи власника¹ **«Борись Виталієвич Юркевскій Києвъ»** на верхній обкладинці, титульній сторінці та на листах 3, 5, 35, 55, 75. На титульній сторінці міститься власницький запис **«Юркевскій Борис Квітня 1го 1914 р.»**. На сторінці 91 розміщено позначку власника: **«подвижной очагъ»**.

Не менш популярним серед населення був Олелько (Олександр) Островський. «За столом при світлі газової лампи сидів підліток років п'ятнадцяти, син господаря, й читав. Коли двері рипнули, він підвівся й згорнув книжку, та я встиг глянути на палітурки її. То був Кащенко-твір «Славне Військо запорозьке низове», і я ще раз здивувався з популярності в народі цього, не такого вже майстра художнього слова Кащенка, старшого кондуктора Катерининської залізниці. Хоч на книжковому ринку вже помітний був своєю повістю «Мазепа» та іншими історичними творами набагато талановитіший кубанський письменник Олелько Островський, але не рівнялись йому до Кащенко-слави й великого впливу не тільки на молодь, а й на таких поважних літніх селян, як наші попередні і цей новий господарі» [1, с. 184]. Б. Антоненко-Давидович вказує, що О. Островський з Кубані. Насправді, він з Полтавщини, але в роки Першої

світової війни був мобілізований до царського війська і служив на Кавказькому фронті, тому й деякі його твори, що вийшли в 1915-1917 рр., й підписані містами Тифліс (нині Тбілісі), Баку, «діюча армія Кавфронту».

Надзвичайно цінним є 2-ге, виправлене й ілюстроване видання історичного оповідання «Корсунь» О. Островського, що вийшло друком у Харкові в 1914 році і міститься у фондах бібліотеки. Не зважаючи на постійну критику, праці А. Кащенко та О. Островського насамперед створювались для популяризації історії України серед юнацтва та малограмотного селянства, тому й були невеликими за розмірами й легкими для читання, через що й користувались такою популярністю серед населення.

Не можна оминати увагою й розкішне видання П. Куліша «Чорна рада», надруковане в типографії Є. Фесенка в Одесі у 1900 р. На відміну від попередніх двох зазначених книг, що були написані українською мовою, дане видання написано т. зв. ярижкою². «Чорна рада» ілюстрована відомим українським художником з Одеси – А. Ждахою, який при написанні своїх робіт, широко використовував етнографічні та історичні деталі того часу. Спочатку цензура усіляко, перешкоджала виходу книги, особливо ж через заголовний малюнок А. Ждахи. Тому за друком першого історичного роману слідувала уся тодішня українська громадськість. На жаль, малюнок був вилучений і досі не відомий [9, с. 70]. Екземпляр цього значущого видання міститься у фондах бібліотеки, зокрема на обороті титульного листа стоїть штамп круглої форми із зображенням герба Російської імперії і написом «**БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА**». На титульному листі розміщений штамп «**Ukrainica**», що свідчить про те, що даний примірник перебував у відділі книг «Україніка», який існував в 30-ті рр. XX ст. в Центральній науковій бібліотеці м. Одеси (ЦНБ).

Своєрідним символом українського руху початку XX ст. в Одесі був М. Комаров, що займався й популяризацією історії України, на жаль, не на стільки відомий як А. Кащенко та О. Островський [8, с. 129]. Так, ілюстрована праця М. Комарова «Оповідання про Богдана Хмельницького. Якъ вызволивъ винъ Украину одъ неволи польської. Написавъ М. Комаръ» 1901 р. в. (М. Комаръ – один із літературних псевдонімів автора), що потрапила до фондів з особистої бібліотеки О. Маркевича. О. Маркевич – одеський історик, що написав першу ґрунтовну монографію присвячену 25-ти річчю Новоросійського університету і першим почав вести курси з історії України в Одесі. О. Маркевич активно співпрацював з українським національним рухом в Одесі. Так, причиною його звільнення і встановлення подальшого жандармського нагляду за ним стали українські книжки, надруковані в Європі й подаровані М. Грушевським, що знайшли в його саквояжі при переході кордону. Про належність книги до особистої бібліотеки О. Маркевича свідчить дарчий напис: «**Многоуважаемому Алексею Ивановичу Маркевичу, отъ М. Комарова**». Після смерті О. Маркевича в 1903 р. його дружина частину книгозбірні чоловіка подарувала бібліотеці Новоросійського університету.

В 1901 році вийшла в світ ще одна праця М. Комарова «Оповідання про Антона Головатого та про початок чорноморського козацького війська», оздоблена ілюстраціями А. Ждахи. Дана праця є дещо переробленим твором Г. Квітки-Основ'яненка «Головатый», де розміщено популярний виклад основних віх біографії А. Головатого. На с. 52 міститься штамп круглої форми з написом **«ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА М. ОДЕСИ»**, що свідчить про надходження книги в період з 1923 р. по 1930 р.

Ще одна праця М. Комарова «Запорозьські вольності» (в бібліотеці знаходиться 2-е видання 1917 р.), в якій в популярній формі викладу охарактеризовано землі, що належали Запорізькій Січі, описано паланкову схему поділу, вказано економічні сторони життя тощо. На титульній сторінці знаходиться прямокутний штамп **«БІБЛІОТЕКА 1-ОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАТИВНОЇ ПРОСВІТИ імені Тараса Шевченка»**.

Власне, через популяризаторську роль історичної белетристики та інших обставин можна констатувати, що в період Української Революції 1917-1921 рр. «козацький міф», або ж ідею козацтва використовували практично усі протиборчі сторони, що діяли на теренах України. Слід відзначити, що існувало дві паралельні ідеї козацтва. Інтелігенція захоплювалась історією Гетьманщини і вважала за потрібне відновити автономію України (так, влітку 1917 р. М. Грушевський пропонував відновити федеративний союз України з Росією, саме на засадах Переяславського договору 1654 року), а в селянства пам'ять про козацтво та його уособленням була Запорізька Січ з її егалітарними традиціями та доволі анархічною структурою та гайдамацький рух, що сприймався як антипанський. Отже, історична пам'ять про козачину містила державницький та соціальний фактори, але нечисленний прошарок української інтелігенції орієнтувався на автономістські традиції козаків, а селянство захоплювалось козацтвом через його антипоміщицьку направленість (цікаво, що селянство не брало до уваги той факт, що чимало козацької старшини успішно інкорпоровалось в стан російського дворянства і стало тими самими панами; насамперед, народна пам'ять більшою мірою стосувалась Запорізької Січі, С. Палія та діячів гайдамацького руху) [4, с. 60].

Зокрема, весною 1917 року, у зв'язку з українізацією військових частин колишньої царської армії, більшість українських полків отримали назви на честь козацьких гетьманів, отаманів, полковників (П. Орлика, І. Богуна, М. Залізняка, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, Т. Трясила, К. Гордієнка, І. Сірка, П. Полуботка тощо), військові ранги теж були змінені. Замість «солдат» вводилось «козак», «офіцер» змінювалось на «старшина», «батальйон» — на «курінь», «взвод» — на «чота» і т. д. Віддаючи данину історичній традиції, формувалися українські добровольчі частини, що отримали назву «гайдамак». Зокрема, в Одесі за ініціативи та активної участі І. Луценка сформовано Одеський гайдамацький кіш [11, с. 74]. Пізніше в радянській історіографії «гайдамаками» та «петлюрівцями» називали усіх учасників українських військових

частин, а самі слова стали синонімами погромників, бандитів, головорізів. В цей самий час на Звенигородщині починають утворюватися перші осередки Вільного козацтва. Вільне козацтво – парамілітарна організація самооборони українського селянства (згодом долучились робітники та інтелігенція), що мала яскраво виражений антипоміщицький характер. Переважна більшість учасників цього руху зосередилась на Правобережній Україні, проте чимало осередків діяли й на Лівобережжі. Модними та популярними у вільних козаків стає традиційний козацький одяг (чумарки, киреї, жупани, опанчі, смушкові шапки), зброя та зачіски (на 2-й Всеукраїнський військовий з'їзд делегація від Вільного козацтва прибула одягнута в козацький одяг XVIII ст., озброєнні старовинними шаблями та з виголеними на головах оселедцями) [3, с. 86]. Згодом ця мода починає ширитись і на вояків військових підрозділів УНР.

З військовополонених царської армії українського походження Німеччиною та Австро-Угорщиною було утворено дві дивізії Синьожупанну та Сірожупанну (свої назви вони отримали через військовий однострій, що складався з синього чи сірого жупана). В період Української Держави гетьман П. Скоропадський планував відродити козацький стан, що мусив би стати опорою його режиму.

Чимало повстансько-селянських загонів різноманітного політичного забарвлення, що діяли в період 1918-1921 рр., також містили в собі елементи «козацького міфу». Як свідчать більшовицькі джерела: *«Селянська молодь у бандах становила дуже й дуже чималу частину. Розагітована куркулівською контрреволюцією за справу «самостійної України без жидів і кацапів», проти «комунії» уявляючи себе в ролі коліїв, козаків-запорожців, молодь брала участь у погромах, грабунках, що до того ж були взаконені в деяких бандах, за прикладом Запорізької Січі – все що здобув козак підчас бою /погрому/ переходить у його власність, здобуте на стоянці /розуміється мирний грабунок/ у власність загону»* [13, арк. 53]. Лідер селянського руху на Півдні України Н. Махно в своїх мемуарах свідчить, що змалку любляв слухати історії, перекази, пісні про запорозьких козаків, їх боротьбу за волю проти панів. Так, територія, на якій активно діяли загани махновців, географічно співпадає з колишніми Вольностями Війська низового Запорозького. В деяких документах махновці називають себе «вільними козаками степу», а елементи козацької одежі набули й серед них чималого поширення [7, с. 34; 2 с. 346].

Серед військ Директорії УНР чимало військових підрозділів отримали назву, пов'язану з козацтвом, і намагались мати своєрідні елементи одягу (смушкові шапки зі шликами, жупани, оселедці). Слід згадати про елітну кавалерійську частину армії УНР – 1-й полк Чорних запорожців, що отримав свою назву, через те, що увесь одяг був чорного кольору: шапки зі шликами, жупани. Майже усі козаки носили зачіску – оселедець. Доречною є згадка і про Запорізьку Січ отамана Ю. Божка, що стала символом використання ідеї козацтва. Колишній штабс-капітан царської армії Юхим Божко сформував власний загін, що отримав назву «Запорізька Січ». Порядок і дисципліна у загоні підтримувались

звичаями та практиками, що побутували на Запорізькій Січі XVII-XVIII ст. Сам отаман мріяв на одному з островів Дніпра відбудувати Січ та відновити «колишні вольності». Ю. Божко писав та підписувався гусячим пером, мав при собі булаву (впродовж довгого часу вважалося, що булаву «конфіскували Божкові хлопці» з Катеринославського музею; але це історична легенда, оскільки в «Запорозькій Січі» був свій майстер, що і виготовив точну копію з експонату XVIII ст.) [1, с. 120; 6, с. 123].

Не оминули увагою фактор популярності козацтва серед українського народу й більшовики, тому й використовували його самі. *«В українському народі була живуча традиція боротьби – козакування. Живучістю цих традицій нехтувати було шкідливо, що і врахував Радянський уряд України у 1918 р. Центральна Рада провадячи контрреволюційну політику, обіцяла провести «оказачення» всього народу і разом з тим враховуючи традицію козакування – формувала власне національне військо – вільне козацтво, до якого входили: гайдамацькі, сердюцькі та січово стрілецькі дивізії. До її вільного козацтва пішла масово молодь українського села, особливо ж на Правобережжі. Радянський уряд прийнявши виклик Центральної Ради на війну з нею, і правильно розуміючи причини живучості в українському народі козакування в протилежність до вільного козацтва – і проти нього 10-го січня 1918 р. видав свій декрет про утворення українського радянського регулярного війська, назвавши його «Червоним козацтвом» [12, арк. 6-9]. З'єднання Червоного козацтва стало однією з елітних кавалерійських частин Робітниче-селянської Червоної армії. Під час радянсько-польської війни 1920 р. червоні козаки часто співали історичні козацькі пісні про боротьбу козацтва з польською шляхтою, присвячені Хмельниччині тощо [14, с. 145]. Також в Червоній армії восени 1918 року було сформовано полки імені І. Гонти, М. Залізняка, І. Богуна та Т. Трясила. Одним із перших командирів полку ім. І. Богуна був М. Щорс, згодом міфологізований радянською пропагандою.*

Таким чином, можна зробити наступні висновки. В період Української революції 1917-1921 рр. широко використовується козацька тематика більшістю протиборчих сторін конфлікту. Значною мірою, історична белетристика сприяла підвищенню інтересу до теми козацтва, що популяризувала даний період історії України. У фондах бібліотеки вміщені найбільш яскраві історичні твори, що друкувались на той час, нерідко з дарчими чи власницькими написами.

Примітки

¹ Борис Віталійович Юрківський народився 1881 р. в місті Києві. Закінчив університет св. Володимира. Був одружений з Івашенко Оленою Єпифанівною, уродженкою Києва, що впродовж 20-40 рр. працювала в Науковій бібліотеці [5, с. 258].

² В зв'язку з Емським указом 1876 р. було заборонено писати українською орфографією, тому багато праць виходять написані російськими літерами, але при цьому зберігаючи українську мову, що отримало назву «ярижка». Ярижка побутувала до 1905 року, доки не було відмінено Емського указу у зв'язку із Першою російською революцією.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антоненко-Давидович Б. На шляхах і роздоріжжях : спогади, невідомі твори / Борис Дмитрович Антоненко-Давидович ; авт. вступ. ст., упоряд. і комент. Б. О. Тимошенко. – Київ : Смолоскип, 1999. – 288 с.
2. Белаши А. Дороги Нестора Махно : историческое повествование / А. В. Белаш, В. Ф. Белаш. – Киев : Проза, 1993. – 592 с.
3. Записки генерал-хорунжого : [Спомини] / Юрко Тютюнник ; передм. І. Ольховський. – Київ : Книга Роду, 2008. – 312 с. – (Мемуари).
4. Лободаєв В. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні, 1917-1918 рр. / Володимир Миколайович Лободаєв ; ред. Ю. Олійник. – Київ : Темпора, 2010. – 672 с.
5. Ляшенко О. «Московсько-українська фразеологія» В. Г. Дубровського у світлі сучасного розуміння проблем перекладознавства / Ольга Леонідівна Ляшенко // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2009. – Т. 14, вип. 19. – С. 252-262.
6. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Ч. I : Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. Ч. II : Кам'янецька доба / Ісаак Прохорович Мазепа ; передм. В. С. Мороз. – Дніпропетровськ : Січ. – 2001. – 415 с.
7. Махно Н. Сповідь анархіста : [історична пам'ятка] / Нестор Махно ; передм. М. Головатий. – Київ : Книга Роду, 2008. – 624 с. – (Мемуари).
8. Мисечко А. Михайло Комаров як дослідник і популяризатор історії українського козацтва / Анатолій Іванович Мисечко // Чорноморська минувшина. – 2007. – Вип. 2. – С. 129-137.
9. Першина З. До історії видання роману П. Куліша «Чорна Рада» в Одесі / Заїра Валентинівна Першина, Лариса Похила // Записки історичного факультету / ОНУ імені І. І. Мечникова. – 1997. – Вип. 4. – С. 67-72.
10. Сосюра В. Третя Рота : роман / Володимир Миколайович Сосюра ; упоряд. С. А. Гальченко, В. В. Сосюра ; післямов. і приміт. С. А. Гальченка; ред. В. Ф. Гужва. – Київ : Радянський письменник, 1988. – 359 с.
11. Тинченко Я. Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Ярослав Юрійович Тинченко. – Київ : Темпора, 2009. – 455 с.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 59, оп. 1. – Спр. 979.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 5, оп. 1. – Спр. 10.
14. Червоное казачество : сборник материалов к пятилетию. 1918-1923 / под ред. П. Мартынова. – Харьков : Путь просвещения, 1923. – 346 с.

Надійшла 15.11.2016 р.

Д. В. Кобельський,

бібліотекар І категорії Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРОЗА НА ТЕМУ «КАЗАЧЕСТВА» В СОБРАНИЯХ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ И ЕЕ РОЛЬ В СОБЫТИЯХ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1917-1921 ГГ.

Аннотация

В статье освещается издания исторической прозы о казачестве, которые находятся в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова и их влияние на события Украинской революции 1917-1921 гг. Обозначены причины популярности художественных произведений о казачестве, выявлены факторы использования идеи казачества в борьбе за власть в Украине 1917-1921 гг.

Ключевые слова: Кашченко А., Островский О., Комаров М., Ждаха А., Антоненко-Давидович Б., Сосюра В., Научная библиотека, Украинская революция, идея казачества, Червонное казачество, вольное казачество.

D. V. Kobelskii,

Librarian of the 1-st Category of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

HISTORICAL PROSE ON «COSSACKS» IN THE COLLECTIONS OF THE UNIVERSITY LIBRARY AND ITS ROLE IN THE EVENTS OF UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917-1921

Summary

Subject of article is illumination of historical prose of the end 19 – the beginning of the 20th century about the Cossacks and their role in events of 1917-1921 that is in funds of Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. The main objective of article is to expand knowledge of the unique editions, which are contained in a meeting of university library. On concrete examples, it is shown how the historical prose, ideologically influenced participants of events, the essence of use of the idea of the Cossacks by warring parties in race for power in Ukraine is disclosed 1917-1921. The popularity reasons of “the Cossack myth” in the Ukrainian people are established. In article, various parties of events of that time in the territory of Ukraine pay special attention to the analysis of various forms of involvement of the Cossacks. The main contribution of work, consists in what has been tracked library marks on this subject, clarifications of owners of books, are tracked bibliographic notes and dedicatory inscriptions and so forth. Results of a research have practical value for all who are interested in history of the Ukrainian revolution of 1917-1921, the Ukrainian historical fiction the beginning of the 20th century and history of Scientific Library of University.

Keywords: Kashchenko A. Ostrovskiy A., Komarov M., Zhdakha A., Antonenko-Davydovych B., V. Sosiura, Scientific Library, Ukrainian revolution, the idea of the Cossacks, the Red Cossacks, Free Cossacks.

References

- [1] Antonenko-Davydovych B. *Na shliakhakh i rozdorizhziakh: spohady, nevidomi tvory* [On roads and intersections: memoirs, unknown works]. Kyiv, 1999, 288 p.
- [2] Belash A. V., Belash V. F. *Dorogi Nestora Makhno: istoricheskoe povestvovanie* [Nestor Makhno Road: historical narration]. Kiev, 1993, 592 p.
- [3] Zapysky heneral-khorunzhoho [Notes of the general-khorunzhyi]. Kiev, 2008, 312 p.
- [4] Lobodaiev V. M. *Revoliutsiina stykhiia. Vilnozatskyi rukh v Ukraini, 1917-1918 rr.* [Revolutionary elements. The free-Cossack movement in Ukraine, 1917-1918]. Kiev, 2010, 672 p.
- [5] Liashenko O. “Moskovsko-ukrainska frazeolohiia” V. H. Dubrovskoho u svitli suchasnoho rozuminnia problem perekladoznavstva [“The Moscow-Ukrainian phraseology” of V. G. Dubrovsky in the light of modern understanding of problems of theory of translation]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2009, t. 14, no. 19, pp. 252-262.

- [6] Mazepa I. *Ukraina v ohni i buri revoliutsii 1917-1921 [Ukraine in the fire and the storm of revolution 1917-1921]*. Dnipropetrovsk, 2001, 415 p.
- [7] Makhno N. *Spovid anarkhista : [istorychna pamiatka] [Anarchist's confession: historic landmark]*. Kiev, 2008, 624 p.
- [8] Mysechko A. Mykhailo Komarov yak doslidnyk i populiaryzator istorii ukrainskoho kozatstva [Mykhailo Komarov as researcher and popular writer of history of the Ukrainian Cossacks], *Chornomorska mynushyna [Chornomorska mynushyna]*. Odessa, 2007, no. 2, pp. 129-137.
- [9] Pershyna Z. V., Pokhyla L. Do istorii vydannia romanu P. Kulisha "Chorna Rada" v Odesi [To the history of edition of the novel of P. Kulish "Chorna Rada" in Odessa]. *Zapysky istorychnoho fakultetu [Notes of the Faculty of History]*. Odessa, 1997, no. 4, pp. 67-72.
- [10] Sosiura V. M. *Tretia Rota: Roman [Third Company: Novel]*. Kyiv, 1988, 359 p.
- [11] Tynchenko Ya. Yu. *Ukrainski zbroini syly, berezen 1917r. – lystopad 1918r. [The Ukrainian armed forces, March 1917 – November 1918]*. Kyiv, 2009, 455 p.
- [12] *Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State archive of public reunification of Ukraine]*. F. 59, op. 1, spr. 979.
- [13] *Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State archive of public reunification of Ukraine]*. F. 5, op. 1, spr. 10.
- [14] *Chervonnoe kazachestvo: Sbornik materialov k pyatiletiyu [Red Cossacks: The collection of materials to the fifth anniversary]*. Kharkov, 1923, 346 p.